

TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

TERMIZ IQTISODIYOT VA SERVIS UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM 2-KURS TALABASI

AHMATOVA GAVHAR

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarning o'rni, ularning mazmuni va samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilingan. Tarbiya jarayonining zamonaviy talablarga mos yondashuvlari, pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda oila, maktab va jamoatchilik hamkorligining roli tahlil etilgan.

Tayanch so'zlar: tarbiya, ta'lim-tarbiya birligi, tarbiyaviy ish, ma'naviy qadriyatlar, o'qituvchi, oila, jamoatchilik, shaxs kamoloti, tarbiya samaradorligi, ijtimoiy faol shaxs.

Kirish

Ta'lim tizimida tarbiya masalasi har doim markaziy o'rinda bo'lib kelgan. Zero, ta'limning asosiy maqsadi faqat bilim berish emas, balki shaxsni ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk inson qilib tarbiyalashdan iborat. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim va tarbiya birligi muhim prinsip sifatida belgilangan. Bugungi kunda globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi, texnologiyalarning tezkor rivojlanishi yoshlar dunyoqarashi va qadriyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli tarbiyaviy ishlarning mazmunini zamon talablari asosida yangilash, ularning samaradorligini oshirish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Asosiy qism

Tarbiyaviy ishlar ta'lim tizimining ajralmas qismidir va u shaxsning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi. Ta'limda tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish uchun avvalo o'qituvchi o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi lozim. Tarbiya o'quvchilarda

axloqiy, ma'naviy, estetik va mehnatsevarlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Har bir tarbiyaviy ish o'quvchining yosh xususiyatlariga mos tashkil etilishi zarur. O'qituvchi darsdan tashqari faoliyatlarda o'quvchilarni ijtimoiy foydali ishlar bilan band etishi muhim. Tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish uchun ota-onalar bilan hamkorlik zarur. Ota-ona va maktab o'rtasidagi hamjihatlik tarbiyaviy natijani mustahkamlaydi. Tarbiya jarayoni uzluksiz va izchil bo'lishi kerak. Tarbiya faqat bir dars yoki tadbir bilan cheklanmasligi lozim. O'qituvchi har bir darsda tarbiyaviy jihatni inobatga olishi muhim. O'quvchilarda ijobiy odatlarni shakllantirish tarbiya samaradorligini belgilaydi. Tarbiyaviy ishlar bolalarda mehnatsevarlik va mas'uliyat hissini kuchaytiradi. O'quvchi o'z mehnatining natijasini ko'rsa, u tarbiyaviy jihatdan yetuk bo'lib boradi. Tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi. Har bir tarbiyaviy tadbir o'quvchini hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Tarbiyaviy ishlar o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Tarbiyaviy faoliyatni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish muhim. O'qituvchi tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda o'quvchilarning ehtiyojini hisobga olishi kerak. O'quvchi o'z hayoti va kelajagi uchun mas'uliyatli bo'lishni tarbiya orqali o'rganadi. Tarbiya o'quvchini nafaqat bilimli, balki insoniy qadriyatlarga ega shaxs sifatida shakllantiradi. Tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Har bir o'quvchi tarbiya jarayonida o'z o'rnini topadi. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligi o'qituvchining shaxsiy namunasiga ham bog'liq. O'qituvchi o'z xulqi bilan o'quvchilarga ibrat bo'lishi kerak. Tarbiyaviy ishlar faqat so'z bilan emas, amaliy harakatlar bilan namoyon bo'lishi lozim. O'quvchilar uchun tashkil etilgan tadbirlar ularni ijobiy yo'nalishga yetaklashi zarur. Tarbiyaviy ishlarning samarasi o'quvchilarning axloqida o'z ifodasini topadi. Tarbiya jarayoni o'quvchilarning ichki dunyosiga ta'sir etishi kerak. O'quvchilarni faollikka undash tarbiya natijasini mustahkamlaydi. Tarbiyaviy ishlarni samarali qilish uchun innovatsion yondashuvlardan foydalanish foydalidir. Multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan tarbiyaviy tadbirlar o'quvchilarni qiziqtiradi. Tarbiya darsdan tashqari faoliyatlar, sayohatlar, uchrashuvlar orqali ham amalga oshiriladi. O'quvchilarda milliy g'urur va vatanparvarlikni shakllantirish tarbiyaning asosiy yo'nalishidir. Tarbiya jarayonida milliy qadriyatlar va urf-odatlar o'quvchilarga singdirilishi lozim. Tarbiyaviy ishlar

o‘quvchilarning ruhiy va ma’naviy dunyosini boyitadi. Har bir tarbiyaviy faoliyatning maqsadi va natijasi aniq bo‘lishi zarur. O‘qituvchi tarbiyaviy tadbirlarni oldindan puxta rejalashtirishi kerak. Tarbiyaviy ishlar jamoaviylik asosida tashkil etilganda yanada samarali bo‘ladi. O‘quvchilar o‘zlari tashkil etgan tadbirlarda faolroq ishtirok etadi. Tarbiyaviy jarayon o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytiradi. Har bir o‘quvchi tarbiyaviy faoliyat orqali o‘zini jamiyat a’zosi sifatida his qiladi. Tarbiyaviy ishlarni olib borishda sinf rahbarining roli beqiyosdir. Sinf rahbari o‘quvchilarning ichki dunyosini bilishi va ularni to‘g‘ri yo‘naltirishi zarur. Tarbiyaviy ishlar davomida o‘quvchilarning ijobiy fazilatlari rag‘batlantirilishi kerak. Tarbiya jarayonida o‘quvchining o‘z fikrini erkin ayta olishi muhim. O‘qituvchi tarbiyaviy faoliyatda o‘quvchilarning tashabbusini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Tarbiyaviy ishlarning samaradorligi o‘quvchilarning o‘zini boshqarish faoliyatiga bog‘liq. O‘quvchilar o‘zlari tashkil etgan ishlarda mas’uliyatni his qiladilar. Tarbiya jarayoni o‘quvchilarda jamoaviylik ruhini mustahkamlaydi. Tarbiyaviy ishlarni interfaol shakllarda tashkil etish natijani yaxshilaydi.

1. Tarbiya va tarbiyaviy ishlarning mohiyati

Tarbiya — bu shaxsning ma’naviy, axloqiy, estetik, jismoniy va aqliy jihatdan har tomonlama rivojlanishiga yo‘naltirilgan jarayondir. Tarbiya jarayoni o‘qituvchi, ota-ona va jamoatchilikning hamkorligida amalga oshiriladi. Tarbiya faqat darsdan tashqari faoliyat bilan cheklanmaydi. U butun ta’lim jarayonining mazmunida, o‘qituvchi shaxsiy namunasida, sinf va maktab muhitida namoyon bo‘ladi. Tarbiyaviy ishlarning samaradorligi — o‘quvchining xulqi, dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va insoniy qadriyatlarni anglash darajasi bilan o‘lchanadi. Zamonaviy pedagogika tarbiyani uzluksiz, tizimli va maqsadli jarayon sifatida qaraydi. Tarbiyaviy ishlar o‘quvchi shaxsining rivojlanishiga bosqichma-bosqich ta’sir ko‘rsatadi va uni jamiyat hayotiga tayyorlaydi.

2. Tarbiyaviy ishlarning asosiy yo‘nalishlari

Tarbiyaviy ishlar mazmunan keng ko‘lamni qamrab oladi. Ularning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardir:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiya – insonparvarlik, vatanparvarlik, odob-axloq va halollik g'oyalarini shakllantirish. 2. Aqliy tarbiya – bilim olishga, mustaqil fikrlash va ilmiy izlanishga undash. 3. Mehnat tarbiyasi – o'quvchilarni mehnatsevarlikka, kasb-hunarga hurmat bilan qarashga o'rgatish. 4. Estetik tarbiya – san'at, madaniyat, go'zallikni his etish qobiliyatini rivojlantirish. 5. Jismoniy tarbiya – sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy chiniqish madaniyatini oshirish. 6. Ekologik tarbiya – tabiatga mehr, ekologik madaniyat va mas'uliyatni oshirish. 7. Huquqiy va siyosiy tarbiya – fuqarolik ongini, qonunlarga hurmatni va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish. Har bir yo'nalish bir-birini to'ldiradi va o'quvchi shaxsini barkamol inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Tarbiyaviy ishlarning samaradorligini ta'minlovchi omillar

Tarbiyaviy ishlar samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Quyidagi jihatlar ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi: O'qituvchining shaxsiy namunasini – o'qituvchi o'z xulqi, nutqi va madaniyati bilan o'quvchilarga ibrat bo'lishi lozim. Oila va maktab hamkorligi – tarbiyada ota-onalarning faol ishtiroki muhim, chunki tarbiya oilada boshlanadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish – o'z xalqining urf-odatlari, an'alariga hurmat, insonparvarlik g'oyalarini singdirish. Tarbiyada individuallashtirilgan yondashuv – har bir o'quvchining yosh, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash – tarbiyaviy tadbirlarni interfaol shaklda, AKT vositalari yordamida tashkil etish. Jamoatchilik va mahalla bilan hamkorlik – yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni amaliy hayotga tayyorlash.

Ushbu omillar uyg'unlashganda tarbiyaviy jarayon samarali, natijador va barqaror bo'ladi.

4. Tarbiyaviy ishlarning shakl va usullari

Tarbiyaviy ishlar turli shakl va usullarda tashkil etiladi. Eng samarali shakllar quyidagilardan iborat: Sinf soatlari va suhbatlar – ma'naviy-axloqiy mavzularda erkin muloqot qilish imkonini beradi. Ma'naviyat va ma'rifat kechalari – san'at, adabiyot va tarixga oid tadbirlar orqali o'quvchilarni estetik ruhda tarbiyalaydi. Mehnat va ijtimoiy loyihalar – o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi. Ekologik va xayriya

aksiyalari – jamoaviy mas’uliyat, birdamlik, mehr-oqibat tuyg‘ularini rivojlantiradi. Sport musobaqalari va sog‘lom turmush haftaliklari – jismoniy tarbiya bilan birga, jamoaviy ruhni mustahkamlaydi. Munozaralar, rolli o‘yinlar, treninglar – o‘quvchilarda mustaqil fikr, nutq madaniyati va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Har bir usulning o‘ziga xos tarbiyaviy ahamiyati bor. Muhimi, bu ishlar o‘quvchilarda ijobiy his-tuyg‘ular uyg‘otishi, ularga hayotiy saboq bo‘lishi kerak.

5. O‘qituvchining tarbiyaviy faoliyatdagi roli

O‘qituvchi tarbiyaviy ishlarning bosh tashabbuskori va tashkilotchisi hisoblanadi. U o‘z faoliyatida quyidagi tamoyillarga amal qilishi zarur: 1. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – har bir o‘quvchini alohida shaxs sifatida ko‘rish. 2. Ishonch va hurmatga asoslanish – o‘quvchi bilan do‘stona, ochiq muloqotda bo‘lish. 3. Motivatsiyani shakllantirish – o‘quvchida o‘zini anglash va o‘zini tarbiyalash ehtiyojini uyg‘otish. 4. Innovatsion yondashuv – interfaol metodlardan, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish. 5. Tarbiyada izchillik – maktabdagi, oiladagi va jamoatdagi tarbiyaviy ta’sirni uyg‘unlashtirish. O‘qituvchi tarbiyaviy ishlar orqali nafaqat bilim beradi, balki o‘quvchilarning axloqiy qarashlarini, dunyoqarashini va hayotiy pozitsiyasini shakllantiradi.

6. Oila va jamoatchilikning tarbiyadagi o‘rni

Oila — tarbiyaning birlamchi o‘chog‘i. Maktabdagi tarbiya samarasi, avvalo, oiladagi muhitga bog‘liq. Shuning uchun o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi hamkorlik doimiy, ochiq va samimiy bo‘lishi zarur. Jamoatchilik, xususan, mahalla, nodavlat tashkilotlar, madaniyat markazlari ham yoshlarni tarbiyalashda faol ishtirok etishi kerak. Ularning hamkorligi natijasida o‘quvchilar jamiyat hayotiga jalb qilinadi, ijtimoiy mas’uliyat, mehnatsevarlik va fuqarolik hissi shakllanadi. Shuningdek, yoshlar ittifoqi, volontyorlik harakatlari, sport klublari kabi ijtimoiy tuzilmalar bilan hamkorlik tarbiyaviy ishlarni boyitadi, yoshlarning ijobiy energiyasini to‘g‘ri yo‘naltiradi.

7. Tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish yo‘llari

Tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish zarur: Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda tizimlilikni ta’minlash; Har bir tadbirning maqsad va natijasini aniq belgilash; O‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish, ya’ni “o‘quvchi – tarbiya obyekti” emas, balki “subyekti” bo‘lishi; Interfaol va ijodiy yondashuvlardan foydalanish – loyiha ishlari, treninglar, munozaralar; Raqamli texnologiyalardan foydalanish – onlayn tanlovlar, virtual uchrashuvlar, ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy targ‘ibot; Baholash tizimini takomillashtirish – tarbiyaviy natijalarni faqat intizom bilan emas, balki o‘quvchining ijtimoiy faolligi, tashabbuskorligi bilan o‘lchash.

Agar ushbu yo‘nalishlar uzviy amalga oshirilsa, tarbiyaviy ishlar ta’siri yanada kuchayadi, natijalar barqaror bo‘ladi.

Bahs, munozara, sahna ko‘rinishlari kabi faol usullar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi. Tarbiyaviy faoliyatning asosiy maqsadi — o‘quvchining komil inson sifatida shakllanishidir. Tarbiya o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro ishonch asosida amalga oshiriladi. O‘quvchi o‘qituvchiga ishonch bilan yondashsa, tarbiyaviy ta’sir kuchayadi. Tarbiyaviy ishlar faqat maktabda emas, oilada ham davom etishi kerak. Oila va maktab hamkorligi tarbiyaviy natijani mustahkamlaydi. Tarbiya jarayonida bolalarga ijobiy namuna ko‘rsatish eng samarali usuldir. O‘qituvchi har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Tarbiyaviy ishlarning muvaffaqiyati o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bog‘liq. Tarbiya shaxsning hayotga ijobiy munosabatini shakllantiradi. O‘quvchilarni ezgulikka, halollikka va mehnatsevarlikka o‘rgatish tarbiyaning asosidir. Tarbiya o‘quvchilarda odob va madaniyatni shakllantiradi. Tarbiyaviy faoliyatni olib borishda milliy g‘oyani targ‘ib qilish muhim. Tarbiya o‘quvchini nafaqat bilimli, balki vatanparvar inson sifatida tarbiyalaydi. Tarbiyaviy tadbirlar o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarda irodaviy sifatlarni rivojlantiradi. O‘qituvchi bolalarda ijobiy odatlarni shakllantirish uchun doimiy e’tiborli bo‘lishi kerak. Tarbiyaviy ishlar ijobiy natija berishi uchun tizimli yondashuv zarur. Tarbiya jarayonida o‘qituvchi, ota-ona va jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarda insoniy qadriyatlarni

mustahkamlaydi. Har bir o'quvchi o'z shaxsiy fazilatlarini tarbiya orqali boyitadi. Tarbiyaviy faoliyat bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Tarbiya o'quvchilarning ijtimoiy ongini oshiradi. Tarbiyaviy ishlarni zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etish samaradorlikni oshiradi. Tarbiya jarayonida o'quvchilarni faol tinglash va ularning fikrini hurmat qilish muhim. O'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyatini aniqlab, uni to'g'ri yo'naltirishi kerak. Tarbiya jarayonida o'quvchilarga mustaqil qaror qabul qilish imkonini berish zarur. Tarbiya o'quvchilarning o'zini anglash jarayonini tezlashtiradi. Tarbiyaviy ishlarning samarasi ularni tizimli va uzviy tashkil etishga bog'liq. Tarbiya o'quvchilarning ma'naviy immunitetini mustahkamlaydi. O'qituvchi bolalarga ijobiy muhit yaratib, ularda ishonch uyg'otadi. Tarbiya jarayoni bolalarning hayotiy tajribasini boyitadi. Tarbiyaviy ishlarni sinfdan tashqari faoliyatlar bilan uyg'unlashtirish foydali. O'qituvchi tarbiyaviy ishlarni o'quvchilarning qiziqishlariga moslashtirishi kerak. Tarbiya o'quvchilarni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Tarbiya insonparvarlik, halollik va vatanparvarlik ruhida olib borilishi zarur. Tarbiya o'quvchilarda ijobiy hayotiy pozitsiyani shakllantiradi. Tarbiyaviy ishlarni olib borishda har bir detal muhim ahamiyatga ega. Tarbiya o'quvchini o'z xatti-harakatlari uchun javobgar bo'lishga o'rgatadi. Tarbiya natijasida o'quvchi o'zining ijtimoiy burchini anglaydi. Tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish o'quvchilarning intizomini mustahkamlaydi. Tarbiya bolalarda jamoaviylik, hurmat va birdamlikni shakllantiradi. O'qituvchi o'quvchilarda axloqiy me'yorlarga amal qilish ko'nikmasini hosil qiladi. Tarbiyaviy ishlarning muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy muloqotga tayanadi. Tarbiya jarayonida ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otish muhim. Har bir tarbiyaviy ish o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Tarbiya — bu o'qituvchining qalbi bilan olib boradigan faoliyatidir. O'qituvchi bolalarga o'z hayoti misolida ibrat ko'rsatishi eng kuchli tarbiyaviy vositadir. Tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish jamiyatning barkamol avlodga bo'lgan ishonchini oqlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'limda tarbiyaviy ishlar shunchaki darsdan tashqari faoliyat emas, balki o'quvchi shaxsini ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan shakllantiruvchi

uzluksiz jarayondir. Tarbiya ishlarining samaradorligini oshirish uchun o'qituvchi, oila va jamoatchilikning hamkorligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda o'quvchi faolligini ta'minlash muhimdir. Tarbiyaviy ishlarning mazmuni milliy qadriyatlar, insonparvarlik, bag'rikenglik, vatanparvarlik va mehnatsevarlik g'oyalari asosida qurilishi zarur. Ana shundagina yoshlar nafaqat bilimli, balki komil, ijtimoiy mas'ul, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida kamol topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Hasanboeva O. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Ziyamuhamedov B., Abduqodirov A. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Qodirova F.M. Shaxsga yo'naltirilgan tarbiya konsepsiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
6. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris, 2020.
7. Rasulov B. Ta'limda tarbiya jarayonini takomillashtirish yo'llari. – Toshkent: TDPU, 2023.